

Mr. J. LINTHORST HOMAN

Aanpakken!

EEN HARTEKREET
VAN EEN
JONGEN NEDERLANDER

VIERDE DRUK

H. D. TJEENK WILLINK & ZON N.V. — HAARLEM

AANPAKKEN!

Mr. J. LINTHORST HOMAN

Aanpakken!

EEN HARTEKREET
VAN EEN
JONGEN NEDERLANDER

VIERDE DRUK

H. D. TJEENK WILLINK & ZON N.V. — HAARLEM

NU wij midden in een oorlog leven en tevens midden in een wereldrevolutie, weet menigeen in ons land zijn koers niet te bepalen. Hij komt er dan toe, zich van dag tot dag te laten drijven op de krachten van wind en stroom, zonder eigen initiatief, zonder eigen doel.

Deze onthouding van eigen initiatief is voor sommigen echter niet voortgekomen uit gebrek aan eigen wil; bij hen is deze afzijdigheid een vooropgezet en dagelijks doorgezet vast voornemen. Zij meenen, dat in tijden als deze de staatsburger dient te wachten op de dingen, welke zullen komen. Deze houding komt bij hen allerminst voort uit vrees of bangheid, doch uit de overweging, dat in een volk onder vreemde bezetting initiatief niet past.

Er zijn echter ook velen in ons volk, die wel degelijk activiteit ontwikkelen.

Ook bij hen kunnen wij verschillende groepen onderscheiden.

Daar zijn zij, die langs de oude en voor hen vertrouwde lijnen van hun vroegere werkzaamheid, voor de openbare zaak willen voortwerken alsof hierin niets veranderd ware en alsof de aan

ons volk toegebrachte schok deze lijnen niet of nauwelijks omhoog of scheurde.

Tegenover hen staan zij, die den oorlog en de bezetting van ons land zien als aanleiding om in de samenleving op uiterst korten termijn, ja men kan zeggen plotseling, de denkbeelden en plannen te realiseeren, welke zij reeds tevoren met min of meer groote heftigheid hebben gepropageerd en welke van het bestaande niet veel intact willen laten.

Er is echter nog een derde groep onder de niet-stilzittenden. Dat zijn zij, die de groote gebeurtenissen, welke zij zeer betreuren, meenen te moeten aangrijpen om in open werkelijkheidszin de fouten van het oude uit te bannen en de goede kanten van de nieuwe plannen ernstig te bezien en, bij accoordbevinding, in te voeren.

Deze derde groep wil dus wel aanpakken, doch zij wil daarbij niet voetstoots het oude handhaven en versterken, noch voetstoots het nieuwe overnemen. Tot deze groep behoor ik.

Ik hoop, dat men het zal billijken dat ik mijn gedachten hierover in groote lijnen aangeef. Niet onbescheidenheid ligt daaraan ten grondslag, doch uitsluitend de wensch om uit den grond van mijn hart enkele gedachten naar voren te brengen als een bijdrage voor de vernieuwing van ons volksleven in Nederlandschen zin.

Gelijk ook in menig ander land, zoo komen nu ook bij ons van verschillende zijden plannen voor sterkere eenheid in het volk los. Het doet vreemd aan, dat ook nu — gelijk steeds in het politieke werk — ieder daarbij slechts de door hem voorgedragen eenheid als de juiste ziet. Ieder meent, dat hij de ware oplossing heeft gevonden en juist ook zij, die onderlinge felheid en heftigheid in de politiek steeds zoo sterk hebben veroordeeld, uiten zich op eene wijze, welke doet denken dat zij al hunne tegenstanders — bedoeld is dan: ieder, die een andere meening heeft dan zij — van opzettelijke verwaarloozing van de algemeene zaak, dus van kwade trouw verdenken.

Aan dit laatste wil ik niet meedoen. Stellig zullen ook nu, gelijk steeds, in het zoeken naar de uitwegen en de oplossingen voor ons volk zich wel zoekers mengen, wier bedoelingen niet zuiver-en-alleen op het welzijn van het volk zijn gericht, doch wanneer wij niet uitgaan van elkanders goede trouw is zelfs ieder debat vruchteloos. Wij zijn als Nederlanders thans allen in dezelfde positie: wij zijn burgers van een bezet land, aan wie op royale wijze volksvrijheden zijn toegezegd, doch desniettemin burgers van een bezet land. Wij zullen dat allen betreuren, omdat nu eenmaal de vrijheid en zelfstandigheid voor een volk het hoogste goed is. Wij moeten nu meer dan ooit tevoren ernaar

streven onderling een sfeer te scheppen, in welke vruchtbaar werk mogelijk is. De vraag, of en door wie vroeger de sfeer bedorven is geweest, kan dan door praktisch werk worden achterhaald. Ons Nederlandschap moet ook daarom voor ons allen den onderlingen afstand overbruggen omdat wij ons Nederlandschap goed en gaaf — dat wil zeggen: verjongd en verbeterd — aan de volgende generatie zullen moeten overgeven.

Nu mag de behoefte aan de uitbanning van onderling wantrouwen natuurlijk niet zóó ver gaan, dat men in zachtheid en halfheid vervalt. Er zijn omstandigheden, welke zelfs de beste bedoelingen onmogelijk maken en welke men in het landsbelang — hetwelk nu eenmaal ook een subjectief begrip is — niet over het hoofd mag zien. Zij moeten echter duidelijk blijken, voordat zij ons tot de conclusie brengen, dat contact vruchteloos zal zijn.

Juist tijden als deze, met hunne vele gebeurtenissen en hun bliksemsnelle tempo, brengen over en weer licht een sfeer van overhaasting en daardoor van eenzijdigheid, welke veel zou kunnen bederven. Daarbij komt nog, dat de geschiedenis ons leert, dat een volk na een oorlogstijd, vooral na een oorlog met nederlaag, niet in de beste stemming verkeert om aan onderlinge gedachtenwisseling vele goede kansen te geven. Ieder onzer heeft dan dubbel den plicht, zich van

een lichtvaardig oordeel te onthouden, immers: er zal uiteindelijk slechts één gemeenschappelijke weg mogelijk zijn.

Wanneer ik hier dus een poging doe, de dingen bij hun naam te noemen, dan wil ik mij daarbij vrij weten van de bedoeling, de verdedigers van andere opvattingen van onoprechtheid te betichten.

Ik sprak daar van ons Nederlandschap.

Ik deed dat met opzet. Immers, ons Nederlandschap is hetgeen ons samenbindt, althans behoorde en behoort samen te binden. Is het zwak, dan is onze gezamenlijke, gemeenschappelijke band ook zwak. Is of wordt het sterk, dan kunnen wij een sterk volk zijn.

Welnu, ik acht ons Nederlandschap, zooals het zich in de laatste tijden had ontwikkeld, slap. Het gemeenschappelijke in ons volksleven, het aan ons allen en ieder onzer „eigene” van ons volk, was te gering van kracht en van omvang om sterk te kunnen zijn.

Mogen wij dat zóó zeggen? Ten eerste: is het nu wel de tijd om eigen fouten in het openbaar te bespreken? En ten tweede: is het juist?

Wat het eerste betreft is mijn gedachtengang deze: onze volksfouten zijn èn aan onszelf èn aan de buitenwereld reeds zóó goed bekend, dat het louter struisvogelpolitiek zou zijn, erover te zwijgen. Wie zijn fouten erkent, zegt daarmee

nog niet dat hij geen deugden poogt te hebben, of misschien zelfs wel hééft! De man vol zelfvertrouwen en zóó vol eigendunk, dat hij trotsch is geworden, is niet geschikt om zichzelf ooit te verbeteren. De man zonder ieder zelfvertrouwen en zóó vol zelfverachting, dat hij niets aandurft en niets aanpakt, is evenmin geschikt om zichzelf te verbeteren. Slechts hij verstaat zijn taak, slechts hij gebruikt de hem geschonken talenten goed, die in voortdurende zelfcritiek naar het beste streeft en zich niet schaamt, op een verkeerden weg terug te gaan. Ik ben er zeker van, dat deze houding ook een volk past. Ik ben er diep in mijn hart van overtuigd, dat een volk inwendig, voor zich zelf, het hoogste profijt kan hebben van een goede openhartige bekentenis van vroegere fouten, mits gepaard aan een daardoor gesterkten wil tot opbouw.

En waarom zou dan nu deze tijd voor zelfcritiek niet geschikt zijn? Omdat wij een bezet land zijn? Ook de bezetter zal toch waarschijnlijk ons volk beter leeren waardeeren, wanneer wij niet onszelf louter loven en wanneer wij dus ook in dit opzicht willen aanpakken, dan wanneer wij ons van den domme houden en over onze fouten een blijvend stilzwijgen bewaren, ook al worden deze fouten van buiten soms met eenige overdrijving aangewezen! Ik houd allerm minst van hen, die een soort behoefte hebben aan zelfbeschuldiging, doch wel van hen, die eerlijk

willen erkennen, dat zij zich hebben vergist.

In ieder geval, ik spreek voor mijzelf, en ik wil onze fouten erkennen, gelijk ik ook steeds mijn eigen fouten erken.

Ik noemde ons Nederlandschap zwak en slap.

Dat baseer ik vooral op hetgeen zich vóór 10 Mei voordeed, niet op de dagen na 10 Mei.

Na 10 Mei heeft menig vaderlander zich juist in zijn sterkste Nederlandschap doen kennen. Doch toch waren er ook sinds dien dag vele uitingen van zwakte en slapheid. Ieder onzer zag in eigen omgeving vele „vooraanstaande” lieden, die uit schrik of angst volkomen hun evenwicht kwijt waren en die van het eene uiterste soms in het andere vervielen, doch veelal voortdurend wankelden. Menige teleurstelling in voorheen krachtige figuren hebben wij daarbij allen ondervonden. Nu weet ik wel, dat ons volk sinds lang geen oorlog kende en dat wij ons ook lang niet voldoende op de mogelijkheid van oorlog hadden ingesteld — als voorzitter van de Staatscommissie voor den vrijwilligen burgerdienst moet ik erkennen, dat zelfs de installatie dier commissie niet plaats kon vinden, althans niet plaatsvond — maar toch hadden wij stellig van onze eigen omgeving meer fut, meer kracht, meer „lef” verwacht. Daarbij kwam dan nog de teleurstelling, dat vele Nederlanders oogenblikkelijk na de bezetting hunne eigen Nederlandsche overheden passeerden en zich,

ook om kleine eigen belangetjes, tot de bezettingsautoriteiten wendden, zelfs nadat én de eigen autoriteiten én de bezetting erop had aangedrongen, dit niet te doen. Persoonlijk en ambtelijk maakte ik daarvan de droefste staaltjes mede. Ook ik ben steeds den weg der open loyaliteit gegaan, ook ik besef, dat onze daden in oorlogstijd steeds dubbel bloot staan aan critiek in het eigen volk, doch ik heb én bij de Deutsche autoriteiten én bij onszelf in de door mij bedoelde gevallen niet anders dan verbazing geconstateerd over zóó weinig vast en hecht verband in ons eigen volk. Ik geloof, dat dit alles, deze houding van onverschilligheid tegenover het eigen bestuur, mij nog dieper heeft gegriefd dan het juichen van enkele landgenooten bij hun eigen — ons aller — vaderlandsche capitulatie, wat ik helaas persoonlijk heb moeten gadeslaan. Dát kon nog een weloverwogen houding van enkelen zijn, maar de slapte van de velen in en na de oorlogsdagen gaf helaas een diepen kijk in de losheid van de vezels van onze volksaansluiting.

Maar, de fouten uit ons volk van vóór den oorlog zijn nog veel grooter geweest. Zij openbaarden zich door de onsaamhangendheid van het volk als geheel, en door een grooten afstand tusschen volk en overheid, waar geen afstand had behooren te zijn.

Dit laatste moet men niet onderschatten! Wij

hadden daarin sterk geleden door wat ik zou willen aanduiden als: onze deftigheid. Als volk, als volksmassa, bezitten wij die eigenschap waarschijnlijk veel minder dan de opzet en de uitwerking van menige openbare plechtigheid bij ons zou hebben doen denken. Groote gebeurtenissen, ik denk b.v. aan opening van bruggen en wegen, werden gewoonlijk veel te veel een hooge-hoeden-parade en veel te weinig een volksuiting van volkskracht. Wie deze gebeurtenissen ook in het buitenland meemaakte, zooals ik menigmaal deed, zal het onderscheid scherp hebben gevoeld. Bij ons ontrolden zich deze gebeurtenissen hierdoor niet genoeg onder het volk zelf, teveel op een afstand. Trouwens, eigen propaganda in eigen volk is door ons steeds geheel verwaarloosd, op een enkele zeer kleine uitzondering na. De band was zwak, maar wij werkten dan ook niet aan de versterking van den band.

Een kille sfeer heerschte helaas menigmaal tusschen burger en overheid. Stellig mogen wij niet zeggen, dat overal een groote afstand bestond, doch wel gebiedt de eerlijkheid te erkennen, dat menig waardigheidsbekleeder „den” afstand al te angstvallig bewaarde. Dat dit in den laatsten tijd beter werd, lag stellig voor een groot deel aan het besef bij velen der jongeren, dat zij al hun best moesten doen om een scheiding tusschen „intellect” en volk te voorkomen

en dat zij ertoe moesten medewerken, ons volk als geheel dichter bijeen te brengen.

Doch dit betreft slechts het uiterlijk der zaak. Belangrijker waren de gevaren, welke zoo sterk zijn bevorderd door de groote scheiding, ja zelfs tegenstelling, tusschen de volksgroepen zooals zij naar godsdienstige of politieke lijnen uiteen vielen. Ook voor hen, die gelijk ik, het toejuichten, wanneer ieder Nederlander in eigen kring de hem vertrouwde sfeer kon vinden, was het steeds een bijzonder groote teleurstelling, te zien, dat dit in de praktijk uitliep op bijna volslagen scheiding van de anderen, en, voor de niet in een eigen tehuis zich treffenden, op bijna volslagen eenzaamheid. Zoo stelde de praktijk, veel hooge beginselen en bestbedoelde theorie ten spijt, ons dikwijls voor de keuze de kleinere gemeenschappen in stand te houden en het groote te verwaarloozen of het groote te zien — wat toch nationale plicht was — en ons den wrevel van groepen op den hals te halen. Waar wij het dan tot samengaan van „andersdenkenden” konden brengen, was het slechts zelden zeer vruchtbaar; helaas was het meestal ietwat aarzelend of zóó in zijn doelstelling beperkt, dat de volkseenheid er nauwelijks door werd bevorderd.

Nu weet ik zeer goed, dat dit alles historisch te verklaren is en dat, wat wij ook zouden doen, het zich steeds weer eenigszins zal herhalen.

Ieder volk heeft enkele eigenaardigheden, eigen karaktertrekken; dit is één der onze. Ons volk heeft desondanks zeer veel goeds totstandgebracht. Dat dit alles echter aan het Nederlander-schap als band veel van zijn kracht ontnam of het sterk in zijn kracht belemmerde, is zelfs in den mobilisatietijd — O. & O. — gebleken.

Ik heb mij er steeds over verbaasd, wanneer Nederlanders met groote en krachtige uitingen aandrongen op meer internationale verbreedering, beter onderling begrip, minder wantrouwen — en zij desondanks in ons eigen volk groote fouten nagenoeg onbestreden lieten bestaan.

Dit is in ons volk wel degelijk gevoeld. Zoo is dan ook de drang te verklaren, welke in de laatste jaren vooral bij de jongeren zich openbaarde naar meer saamhoorigheid, beter onderling begrip, meer gemeenschapszin, minder onderlingen afstand, meer opofferingsgezindheid.

Ik moge hier een vroegere uitlating van mijzelf citeeren, om te verhinderen, dat men zegt, dat ik de fouten pas nu aanwijs en dat ik vroeger erover heb gezwegen. Ik doel op een toespraak, in het laatst van 1939 gehouden op de z.g. Leidsche studentendagen ¹⁾.

¹⁾ „Nederland in Oorlogstijd”, uitgegeven in 1940 bij H. E. Stenfert Kroese's Uitgevers-Mij. N.V. te Leiden.

„Waardoor steeg de gemeenschapszin in ons volk?

Ja, dat kan ieder slechts voor zich zelf beantwoorden. Wij staan in het leven, zelfs in één volk, ja zelfs in één gezin, ieder met een eigen hart en ieder met eigen gedachten en ieder met eigen idealen en met een eigen geloof. En wij zijn dankbaar, dat God dat zoo schiep, want wij kunnen ons niet indenken, dat wij zouden denken met de gedachten en gelooven met het geloof en hopen met de hoop van iemand anders, al stond hij in ons leven nog zoo na.

Ik kan dus alleen mijn eigen antwoord geven.

Het ontstaan ligt mijns inziens in zeer verschillende hoofdredenen, waaraan ieder Uwer zijn kleur mag geven en waaraan ieder zijn eigen motieven mag toevoegen of zijn deel mag afnemen. Als die hoofdredenen zie ik: de reactie op al te groot internationalisme, op al te groote politieke vinnigheid in onze vertegenwoordigende lichamen, en op het werkloosheidsvraagstuk.

In groot idealisme hebben sommigen zich eenigen tijd lang gewaagd aan gevaarlijk internationalisme, zóózeer, dat zij het eigene, nationale, veelal ietwat smalend behandelen. Soms ging bepaald nationale gezagsondermijning daarmee gepaard. Dat ging tenslotte uitloopen op teleurstellingen en op mislukkingen en op verdere hindernissen. En de ommekeer kwam, gelukkig. Na eenige politieke wederwaardig-

heden bevinden wij ons nu naast elkaar in het eigen nationale tehuis, allen somber over den internationalen toestand, doch allen verheugd — daarvan ben ik oprecht overtuigd — dat wij tijdig dat tehuis weer allen hebben gevonden. Bijkomstigheden doen er nu niet toe, ik houd niet van oude politieke koeien.

Dan was er de terugslag op de al te heftige klappen in het politieke tournooi. Ook zij, en daartoe reken ik mijzelf met gansch mijn hart, die meenen, dat openbare gedachtenwisseling naar de beginselen van staatsbestel en samenleving onmisbaar is voor ons volk, waren van oordeel, dat het beeld der openbare debatten wel wat al te weinig verheffend was geworden. Politici van den eersten rang zagen dat in. Het heeft gelukkig zijn keer genomen, zij het dan niet alleen door eigen bekeering, doch in belangrijke mate ook door krachtige critiek van hen, die in dat openbare politieke werk reeds *ieder* vertrouwen hadden verloren en die dat met opvallende eigen heftigheid niet onder stoelen of banken staken.

En dan was er de samendrijvende kracht van het openstaande werkloosheidsvraagstuk. Openstaande, want ik meen, dat wij dat vraagstuk nog niet hebben opgelost. Ontelbaar velen, die wel degelijk beseften en nog beseffen, dat in onze niet gemaakte, maar langzaam zoo gegroeide maatschappij niemand de werkloosheid heeft

gemaákt en dat het vraagstuk hóógst moeilijk zal zijn op te lossen, waren toch van oordeel, dat de ontwikkeling der menschheid van ons allen kon verlangen, dat zoo een groote wonde niet in ons volksleven mocht blijven bestaan. Naarmate nu vele goede, of minder goede, plannen tegenover elkaar werden gesteld, en het eene plan na het andere verdween in den politieken strijd, gevoelden velen, vooral onder de jongeren, dat als een eereschuld aan ons volk. Want, Gij moet niet vergeten, dat het niet gaat om getallen en statistieken, hoe belangrijk en onmisbaar zij ook zijn, doch om gezinnen, welke zelfs bij het hoogste Godsvertrouwen — en ik heb ze in mijn werk leeren waardeeren — toch een droeve plek blijven in de eigen omgeving en in geheel het land. Al het sociale werk van velerlei richting en strekking, van goeden opbouw, al het werk van volkskracht en volksontwikkeling, scheen zich af te stompen op deze onneembare versterkte plaats vol teleurstellingen, op deze fout in onze samenleving. Zoo kwamen reeds vroeg jongeren van verschillende overtuiging bijeen, om na te gaan, wat hieraan kon worden gedaan. En nog steeds zien wij, dat op de ontelbare samenkomsten van de Nederlandsche jongeren, en ook van ouderen, waar men de huidige moeilijkheden van ons volk in onderlinge breede samenwerking wil onderzoeken, men telkens weer allereerst op *dit* vraag-

stuk stuit. Het werd als een soort gezamenlijke schuld, en ook dát bindt.”

Kortom: wie Christelijke naastenliefde belijdt en wil doen gelden, moet haar allereerst in het eigen volk in toepassing brengen.

Van deze uitlatingen heb ik nimmer ook maar een enkel woord betreurd en ik neem ze ook nu nog ten volle voor mijne verantwoordelijkheid. Ik duidde menigmaal nog andere zwakke punten aan. Is niet ook de onbekendheid van ons volk met de agrarische vraagstukken bedroevend groot?

Helaas heeft de ontwikkeling der gebeurtenissen ons niet toegestaan onze eigen fouten in vrijheid en in onafhankelijkheid te verbeteren. Hoewel ook ik mij van het welslagen van de pogingen der jongeren niet steeds evenveel heb voorgesteld, behoorde ik toch tot hen, die een vast vertrouwen hadden in de inwendige krachten van ons volk zich van zijne grootste fouten te ontdoen.

Nu staan wij na een korten maar dapper gevoerden oorlog nog tegenover dezelfde vraagstukken als vroeger, en tevens tegenover ontelbare nieuwe vraagstukken. Wat wij in vredes-tijd in jaren hadden kunnen veranderen — het tempo was niet op onze hand — zal nu werkelijk op zéér korten termijn moeten geschieden.

Ik beken zonder een oogenblik van aarzeling, dat ik het als ons aller eersten plicht zie, *nu* de oude en aan ons allen welbekende fouten te ver-

beteren, om ook daardoor ertoe mede te werken, dat reeds *nu*, reeds tijdens de bezetting, ons volk zijn eigen onderlingen samenhang, zijn Nederlandschap sterk en levend kan maken. De vrijheid daartoe is ons in uitzicht gesteld, wij hebben den plicht haar terwille van het eigen volk en terwille van onze plaats in Europa te gebruiken, snel en zonder verdere vertraging. Zal Nederland vrij mogen zijn, dan is een inwendig gezond en sterk Nederland een groot belang voor eigen volk en voor ieder ander, vooral ook voor onze burenen.

Doch dat alles is gemakkelijk gezegd, vroeger en ook nu.

Moelijker is de vraag, hoe het sterke Nederlandschap voor ons allen — niet voor een deel des volks, groot of klein, doch voor ons *allen* — kan worden verkregen.

Ik zeide reeds, dat zij, die ook in dezen tijd, juist in dezen tijd, actief willen zijn, onderling niet gelijk denken. Wij weten, helaas, dat zij zelfs ver van elkaar verwijderd staan. Ik duidde hen reeds aan: de herstellere van het oude, de totale vernieuwere, de „historische” vernieuwere.

Ik moge én de herstellere van het oude én de totale vernieuwere wijzen op de gevaren, welke hunne werkwijze medebrenge. Met andere woorden: ik moge mijn standpunt verduidelijken.

Dat ik stilzitten en afwachten streng veroor-

deel, behoeft na de aanduiding van enkele onzer fouten m.i. geen betoog meer; ik zou daarbij voornamelijk in herhalingen vervallen.

Ik wil dus nu achtereenvolgens de beide meeningen bespreken, welke ik als opbouw-leidraad onjuist acht. Ik zal pogen, daarbij niet te generaliseeren. Men zal mij echter van die beide kanten wel willen vergeven, wanneer ik met enkele groote lijnen en aanduidingen volsta en niet op kleine onderdeelen inga.

Waarom is het onjuist, thans in herstel van het verlorene de taak dezer dagen te zien?

Omdat opbouw, ook wederopbouw, steeds moet geschieden met inachtneming van vroegere ervaring. Waar fouten waren, dienen in het vervolg fouten te worden vermeden.

Doch ook omdat de tijd in zijn ontwikkeling nu plotseling een grooten sprong maakte. Wat wij in eigen gestadige werkzaamheid reeds bezig waren te verbeteren — en dat de Nederlandse jeugd hier bezig was, zal niemand ontkennen — moet nu ineens verbeterd worden, nu de omstandigheden ons voor de taak stellen, het oude te herzien. Slechts bij het volgen van een bezielend ideaal kan ons volk weer op krachten komen. Bezielend is het niet, het oude mét zijne fouten weer te helpen herrijzen; weinigen onder de jongeren zouden daarvoor zich willen instellen. Bezielend kan slechts zijn hetgeen

Nederland ook vroeger in moeilijke uren deed: de moeilijkheden aanpakken en uit den nood een deugd maken door krachtig verbeteringen aan te brengen.

Nu zeggen sommigen, dat de schok van den oorlog de saamhorigheid reeds zóó heeft gesteund en gesterkt, dat een nieuwe gloed reeds aanwezig zou zijn, wanneer slechts de oude kansen weer werden geboden. Ja, — zoo zegt menig een in het leven na een verloren plichtsvervulling — had ik slechts kordater aangepakt, kon ik slechts opnieuw beginnen! Doch ten eerste kan dit niet en voorts heeft de slapte op menig punt in den tijd, welke achter ons ligt, zóóvelen diep verdriet gedaan, dat ook reeds daarom aankweken van frisschen moed voor herstel van het oude vruchteloos moet worden geacht.

Neen, waar tevoren in vrije kansen weinig saamhorigheid zich openbaarde, kan na verloren kansen over de hernieuwde saamhorigheid slechts theoretisch worden gesproken. Nu vroegere waarschuwingen zóó in den wind zijn geslagen, zijn nieuwe beloften tot verbetering van oude fouten in het oude systeem niet geschikt om bij teleurgestelden nieuw vertrouwen te wekken.

En bovendien, historisch is het nimmer mogelijk geweest na een grooten schok het oude „ongeschokt” te herstellen. Iedere groote gebeurtenis als hier nu over ons volk kwam — en dan

laat ik de groote wereldveranderingen nog even buiten discussie — heeft steeds ingrijpende veranderingen medegebracht.

Het oude is voorbij, misschien niet in ieder opzicht, doch wel zóó, dat herstel gelijk het vroeger was door ons volk terecht *niet meer zal worden geduld*.

Wie daarenboven nog ziet en overdenkt, hoe groote wereldveranderingen gaande zijn, zal zijn idee van herstel van het oude wel voor goed van zich afzetten!

En waarom is het onjuist, in Nederland allegeheelen nieuwbouw te willen totstandbrengen?

Ten eerste omdat bij het oude veel goeds en bruikbaar is.

Ten tweede, omdat het niet zeker is, dat een elders passend systeem ook hier, in ons volk en in ons land, zou passen.

Tenslotte omdat de geleidelijkheid — wat iets anders is dan de traagheid, gelijk bedaard overleg iets anders is dan onverzettelijkheid — in de thans bij ons bestaande verhoudingen het beste recept is.

Is inderdaad bij het oude veel goeds en bruikbaar? Ja, zeer stellig. Reeds het uiterlijk van ons land wijst daarop, reeds de cijfers van de volksgezondheid toonen dat aan. Sommigen redeneeren nu: ziet, alles is uiterlijk zoo goed,

telt dus de oude fouten niet te zwaar. Doch die redeneering gaat niet op, omdat juist het hooge gemiddelde niveau ons den plicht stelde, het laagste niveau in ons volk hooger te brengen. Wie „het goed heeft”, zooals ons land het had, heeft, juist vergeleken met andere volkeren, die het moeilijker hadden, dubbelen plicht ook de nog bij hem bestaande fouten te verbeteren. Men mag aan den welstand van Nederland niet het recht ontleenen de vroegere tekortkomingen achter den prachtigen voorgrond te verbergen: juist welstand verplicht tot groote, intense inspanning voor de niet-welgestelden, al toont bij een volk gelijk bij den mensch dikwijls de ervaring, dat welstand dikwijls verslappend werkt. Doch, ik herhaal het, bij het oude werksysteem is té veel goeds bereikt dan dat wij het geheel mogen afzweren.

Dit spreekt te sterker omdat er veel is, dat historisch zóózeer met ons volk één is, dat het daaruit niet kan worden gemist. Wie onze vrijheden van godsdienst, levensovertuiging, kerk en geweten over het hoofd zou zien, zou ervaren, dat hij slechts voor korten tijd had gebouwd. Wie onzen critischen zin zich niet laat uitleven, zou ons niet tot ons hoogste rendement kunnen laten komen. Wie ons teveel zou willen dwingen in een vast systeem, zou terwille der algemeene zaak niet zooveel nut hier zien geboren worden als hij, die ons vrijer den teugel viert. Onze ge-

schiedenis van alle eeuwen spreekt hierin een duidelijke taal.

Deze bijzondere trekken van ons volk zijn ook de reden, waarom een elders geldend systeem niet onveranderd hier kan tot gelding komen. Steeds vonden wij den weg, bij groote wereldveranderingen, de nieuwe stroomingen voor ons land in eigen bedding te leiden; ook daarin waren wij tot heden meesterwerkers der techniek. Groote gedachten stroomen in tijden als deze over de wereld; zij laten geen enkel land onberoerd. Nu Europa deze gedachten verwerkt, zal en wil ook Nederland zijn oogen niet sluiten. Nu anderen toonen wat energie vermag, wil ook Nederland zijn energie doen gelden. Maar gaat het niet naar Nederlandschen aard, dan kan het slechts teleurstellingen brengen; de ingewortelde verscheidenheden, ook territoriaal, laten slechts waarlijk Nederlandsche uitwerkingen toe. Een goed programma voor ons land moet een Nederlandsch programma zijn. Het moet in den besten zin des woords in Nederlandschen bodem zijn wortels hebben, gegroeid en niet overgeplant.

Tenslotte pleitte ik voor geleidelijkheid. Inderdaad is deze noodig ter voorkoming van wat wij hier en daar zoo duidelijk „onwennigheid” plegen te noemen. Wie een elders aanvaarde werkwijze, welke ook dáár niet ineens, doch door ingespannen en hard werken geleidelijk, zij het

kordaat, is ingevoerd, nu hier ineens en plotseling wil overnemen brengt onnoodig scheuren aan. Ten eerste bemerkt men, wanneer men steeds naar anderen ziet, daarbij vergissingen niet tijdig, doch slechts door ongelukkige ervaring, en voorts mist men het menschenmateriaal om eigen plannen tot werkelijk leven te brengen. Met heftigheid en scherpe verwijten schiet men ook dan niets op. Deugdelijk werk behoeft niet langzaam werk te zijn, doch het moet gestadig werk zijn, openstaand voor critiek van hen, die het werk en het complex der vraagstukken dóór en dóór kennen. Een uiterlijk succes zou nog lang niet een blijvende verbetering behoeven te zijn. Ook daarom is overleg, liefst openbaar, steeds zoo nuttig. Ik wil tenminste gaarne erkennen, dat ik bij mijn werk van de waarschuwing van meer ervaren en meer deskundige werkers bijna steeds veel profijt heb gehad; wie ons waarschuwt is volstrekt niet steeds onze vijand, hij bewijst slechts, dat de zaak zelf hem zeer ter harte gaat.

Het is hier, dat ik wil opmerken, dat het zoo goed is, wanneer ook de bezettingsautoriteiten dit aanvoelen en veel langs de Nederlandsche lijnen laten loopen. Het is hier, dat ik wil opmerken, hoe onjuist het is aan de bezettingsautoriteiten de adviezen en de medewerking in het landsbelang te onthouden. Het is hier, dat ik opmerk, van hoe groote beteekenis het is, dat

daarbij, waar noodig, ook meer dan één geluid weerklinkt, opdat in onderlinge toetsing het beste telkens kan worden gevonden.

Zoo moge ik dan nu wijzen op het groote belang van wat ik hierboven „historische” vernieuwing noemde.

VERNIEUWING ALLEREERST. Maar historisch gefundeerd. Goed Nederlandsch.

Vernieuwing! Niemand buiten een kleine groep van vastgeroesten ontkent haar nut. Veel sterker nog: bijna ieder is reeds aan het vernieuwen geslagen. Kijkt eens in Uwe eigen omgeving rond en ziet eens hoezeer men daar alom aan den slag is gegaan betere samenwerking, zakelijker concentratie, eenvoudiger werkwijze te zoeken. Niet alles van hetgeen daarin geschiedt, ontsproot aan Nederlandsch initiatief, doch wel zeer veel en ook veel dat hartelijk is doorgevoerd. O zeker, zoo redeneert de ouderwetsche man, dat is inderdaad het geval, maar dat is meer omdat het mode wordt, dan omdat het inwendig noodzakelijk zou zijn. Mogelijk heeft hij in een enkel opzicht gelijk, doch in de groote lijnen toch stellig niet. Daarvoor is het verschijnsel nu reeds té algemeen . . . en was het vóór den oorlogstijd reeds in ons volk te algemeen.

Maar vernieuwing zélf, als daad en als verschijnsel, is op zichzelf niet voldoende.

Het belangrijke is de gezindheid, de geest,

waarin men de hand aan den ploeg slaat. Deze gezindheid moet *de nieuwe gezindheid* zijn, waarop tienduizenden, vooral onder de jongeren in ons volk, reeds jarenlang hopen en wachten: de gezindheid welke met *gemeenschapszin* het beste wordt aangeduid, de opgewekte opoffering van vroegere voorrechten, de neerhaling van vooroordeelen, de vastberaden houding tot het tegengaan van alles wat naar klassetegenstellingen zou kunnen wijzen, de open erkenning der fouten, de open erkenning der nog voorhanden en nog komende moeilijkheden, de moed voor de nieuwe taak der nieuwe generatie.

Voorbij is de tijd, waarin goede dingen vooral werden beoordeeld naar hun punt van herkomst en niet allereerst en voornamelijk naar de intrinsieke beteekenis. Voorbij is de tijd, waarin voor sommigen onzer gemakkelijke wegen zich schenen te openen. Voorbij is de tijd, waarin de economie zóó strikt werd hooggehouden, dat het sociale vraagstuk er geheel door werd overschaduwd.

Maar dat wil niet zeggen, dat wij daarbij niet kunnen en moeten aansluiten op wat onze vaders ons nalieten! Dat wil niet zeggen, dat onze generatie zich het recht zou mogen aanmatigen, het oude en gedegene te miskennen en geheel iets nieuws te stellen ook dáár, waar in het oude zoo onzegbaar veel goeds gelegen is. Wat in een ons door God zoo rijkelijk geschonken bloei van land

en volk door de vroegere generaties naar beste weten is uitgewerkt, moge naar onze meening voor onzen en den komenden tijd niet meer passen, wij missen het recht, aan ons nageslacht de voortzetting der Nederlandsche tradities te onthouden ook waar wij die tradities zelf niet alle even gelukkig achten. Ook onze ervaring zal met de jaren moeten komen, ook in het nieuwe. Dat vergeten wij niet en daarom zoeken wij aansluiting bij wat ons vaderland ons bracht.

Het is daarbij voor land en volk misschien onverschillig, of dat alles nu wordt doorgevoerd door de „oude menschen”, dan wel of het geschiedt door nieuwe en jongere krachten. In het kader der geschiedenis is ons leven van heel weinig invloed, valt ons persoonlijk aandeel in het landswerk volkomen in het niet. Maar het is niet onverschillig, het is integendeel hoogst belangrijk, dat overgangstijden als deze niet met onnoodige horten en stooten plaatsvinden. Evenmin als de „ouden” mogen zeggen, dat de hervormers louter hervormen om zelf daarbij betrokken te kunnen zijn, evenmin mogen de hervormers aan de „oude menschen” verwijten het goede uit het oude uitsluitend te verdedigen, omdat zij zelf ermede verweven zijn. Het is heel gemakkelijk leuzen tot verwijdering van „wat zit” in wijden kring met groot gejuich te laten begroeten, doch het is onredelijk zich te ge-

dragen alsof de thans fungeerende Nederlanders alle behooren tot den ouden, afgedanen tijd. Wie ons volk kent, weet wel degelijk, dat nieuwere opvattingen reeds lang doorwerkten en dat overal in ons volk best werk kan worden gedaan bij gestadigheid, doch niet bij revolutie of onnoodig groote rukken.

De wisselwerking in ons volk moet ook nu niet stilstaan. Is het mogelijk, en daarvan ben ik ten volle overtuigd, nieuwe gedachten te brengen door eerlijke samenwerking van allen, dan is onderlinge strijd niet in het landsbelang en dan is achterdocht landsgevaarlijk. Een groote actie voor geheel het land kan geweldige opbouwkrachten opwekken. Laat ons die krachten toch niet tegen elkaar verspelen!

Nu ik mij heb voorgenomen, in bovenvermelden zin ook mijnerzijds mijne beperkte krachten in het nationale opbouwwerk in te spannen zooveel en zolang ik kan, heb ik bovenstaande opmerkingen ter overdenking willen geven aan hen, die voor de bepaling van eigen houding zich in deze tijden zien gesteld. Ik streefde in deze uitingen niet naar een wetenschappelijk betoog, noch naar een politieken aanval of verdediging. Ik poogde slechts, te doen zien hoe wij ieder voor onszelf onze wegen in activiteit moeten pogen af te leggen en hoe wij ernaar moeten streven in den ander, die

langs andere wegen voorwaarts gaat, den Nederlander te zien die op zijn beurt voor het land zich wil inspannen. Dat dit ons echter niet mag voeren tot zachtheid en vriendelijkheid, waar beslistheid geëischt is, zal aan ieder duidelijk zijn, die het openbare leven kent.

En waarom sprak ik nu van een *hartekreet*?

Omdat ik, gelijk ik reeds deed blijken, er niet gerust op ben, dat eenerzijds de onderlinge bestrijding der denkbeelden niet vervalt in onderlinge bestrijding der personen en omdat ik anderzijds er niet gerust op ben, dat men overal voldoende de eischen van den nieuwen tijd beseft. Op het eerste ging ik reeds in. Over het laatste nog een enkel woord.

Ik ben niet zeker van de *innerlijke* vernieuwing van menigeen in het volk, die toch wel tot vernieuwing van onze *werkwijze* in staat en maatschappij bereid is. En tot hen wil ik dit zeggen: doet toch vooral niet mede aan het werk der nieuwe tijden, aan het werk der komende generatie, wanneer Gij dat uitsluitend als noodzaak aanvaardt. Werkt toch alleen mede, wanneer Gij ook in Uw hart ervan overtuigd zijt, dat er zéér vele fouten waren en dat deze nu moeten worden verbeterd niet omdat Europa andere richtlijnen gaat krijgen, doch omdat het eigen Nederlandsche volk dat van U eischen mag en Gij dat aan het volk verplicht zijt en zelf inwendig *verlangt*.

Gevelvernieuwingen voor een wankel gebouw zijn krachtverspilling en zelfmisleiding. Maar anderzijds zijn onze fundamenteen hecht en goed; zij kunnen worden gebruikt voor een flinken en deugdelijken bovenbouw. Deze oude fundamenteen dienen ons nieuwe gebouw te dragen.

Aarzelt nu toch niet, pakt aan!

Pakken wij niet allen gezamenlijk aan, dan kunnen wij niet bereiken, dat ons volk sterk en flink zijn taak tegemoet gaat.

Voor stukwerk is het nu te laat geworden.

Wij moeten toonen het offer waard te zijn, dat onze gevallenen voor ons hebben gebracht.

Groningen, Juli 1940